

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

15 JANUARI
1946

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

19^e JAARGANG
N° 1

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

HET UTRECHTSCH MONUMENTENFONDS

Met voldoening kan reeds nu worden geconstateerd, dat velen zich aanmelden als begunstiger van genoemde stichting; regelmatig komen de aanmeldingen nog binnen en vóór Kerstmis 1945 hadden zich reeds ongeveer 55 nieuwe begunstigers opgegeven.

Het is te hopen, dat nog velen dit goede voorbeeld zullen volgen, immers in de eerste plaats zijn de kosten van restauratie hoog en bereikt het totaal der bijdragen van de begunstigers slechts een betrekkelijk laag bedrag indien alle begunstigers zich houden aan het geven van de minimum-bijdrage van f 1.— (deze is door de stichters op dit lage bedrag gesteld om in zoo ruim mogelijken kring steun voor het werk der Stichting te ontvangen).

In de tweede plaats heeft het totaal bedrag, dat de begunstigers aan bijdragen betalen, uiteraard invloed op de bepaling van het bedrag dat Rijk, Provincie of Gemeente eventueel ter beschikking van de Stichting zullen stellen.

Het perceel Breedstraat No. 1, voor de restauratie waarvan het Monumentenfonds een bedrag van f 1400.— heeft toegezegd, is nu zoo goed als gereed; het is een gebouw in renaissance stijl, dat het jaartal 1643 draagt, waarvan het interieur door den eigenaar werd gerestaureerd en, in overleg met de Monumenten Commissie en onder leiding van Ir. P. H. N. Briët uit Hilversum, de gevel is gerestaureerd. Het fraaie gebouw geeft een frisch en levendig accent aan de omgeving, is een bezoek waard en moge den voorbijganger aanleiding zijn, het oog te slaan op andere perceelen, daaraan grenzend. Ook aan de overzijde staat een perceel (No. 10), — een gepleisterde trapgevel — dat een goede afkomst doet vermoeden, doch restauratie behoeft; men zou het daar niet willen missen.

Verdere bijzonderheden omtrent voornoemd perceel Breedstraat 1, hopenlijk met afbeeldingen van den ouden en den gerestaureerden toestand, hopen wij later te geven.

A. N. L. O.

BEZOEK VAN DEN KEIZER. 1546.

De geheele stad was in rep en roer, nu vier eeuwen geleden. De keizer zou komen!

Een der laatste dagen van November 1545 was de tijding gekomen. Den 28en ging Mr. Nycolaes de Clercq „deser stadt pensionarius ende secretarius”, van zijn dienaar vergezeld naar den stadhouder-generaal, Louis de Flandres heer van Praet, „omme zijnre gen. te bidden ende te willigen mitten yersten doen bynnen deser stadt te willen comen”, teneinde met hem te overleggen over hetgeen hij noodig achtte en goed dacht gedaan te worden om den keizer een goede ontvangst te bereiden. Den 4en December waren zij terug. Nog dienzelfden dag ging Claes Laurens. „mit brieue” op weg „de mat. vande Co(ningin) in 't gemoet, die hij tot Gorcum vant.” Want ook 's keizers zuster Maria, koningin-weduwe van Hongarije en landvoogdes der Nederlanden; zou de stad vereeren met haar bezoek. Misschien bracht Mr. Nyclaes de Clercq het bericht daarvan mede.

Reeds den volgenden dag kwamen de „fouriers” van den keizer in de stad, om alles voor het verblijf gereed te doen maken. Het waren Hans van Loenen, Barbesaen en De Villa Nova. Ook de koningin zond een „fourier” vooruit: Michiel Mariayt.

De raad beval, dat de 2e kameraar den fouriers „alle behulp doen ende beyden arbijders ende deser stadt werckluyden doen doen sel van tgene zij hem bevelen zullen”.

Nu, de werklieden deden hun best. Er werd „soo wel op heylye daigen als wercken daigen gewrocht”. Het was dan ook kort dag „Conceptio Mariae (= Dinsdag 8 December 1545) quam Vrou Maria Coninginne van Hongaryen” reeds in de stad, zooals de Annales van Henrica van Erp, abdis van het Vrouwenklooster aan De Bilt vermelden (Matthaeus, Analecta. I. 119.)

Zoowel de keizer als de koningin zouden hun verblijf houden in het Duitsche huis aan den Springweg. Daar werd in koortsachtige haast gebroken, gemetseld, geschaafd, gezaagd, getimmerd. Voor het „losement” van de koningin werd in den hof gewerkt; werden muren doorbroken om ingangen en ramen te maken, een „inganck uut Vrijdaichs poert in de Duytschen huys kerck” gemaakt, in „Rijnsteyns woninge een muer doergebroucken en daer aen twee trappen gemaict”, een „bescot in de steech omme in de Duytsen huys kerck te gaen” aangebracht, schoorsteenen gemetseld, geveegd of afgebroken, „inde camer vande coningin een scerm” en een „hemel voir de schoorsteen boven die eettafel” gemaakt en „tkistwerck mit een coeds opgebroucken”.

Ook dat gedeelte van het gebouw, dat voor 's keizers verblijf bestemd was, werd onderhanden genomen. Daar werden eveneens voor het maken van ramen en deuren eenige muren doorbroken,

gebreken verbeterd. „Opte grote stoeff” werd een ingang gemaakt en een „voetscemel, daer die key.mat. op eten soude”, gelegd nadat er eerst „die kisten opgebroicken” waren. In twee „stoven” werden „die bedsteden, koetsen, veltbedden, cassen, kisten opgebroicken”, en „opte cleyne camer gemaict een halff portael”, een „scerm opten heert” en nog 2 schermen „voor tvuer als men aende taefel sit”. Vier „nye tafelen mit negen scragen ende zess bancken” werden in de „stoeff” geplaatst en eindelijk ook nog een „pulmeter” (pulpitum, verhoging), daer die sangers op singen”. Niet minder dan drie keukens werden gebouwd: een „after heer Vrijdach”, dat was de „cleyne ceucken”, een „after den Duytschen huys keucken”, waar „een zwaer banck mit een zwaer block, dat die cocks besichden”, kwam te staan, en dan nog een „after Rijnesteyn”.

Ter vergemakkelijking van het verkeer werden zeven harden opte roesteren van Sunte Marien ende Sunte Janskerckhoven” gelegd.

Behalve deze werkzaamheden was er natuurlijk nog veel meer te doen, dat regeling en toezicht behoefde en waarvan de zorgen voornamelijk op de beide burgemeesters, Amelis Uuyten Enge en Saris de Coninck, neerkwamen. Deze werden daarin bijgestaan door de twee „duerweerders” en een zevental „lege dienres”. Zij hadden allen „hoeren extra ordinaris diensten”.

En natuurlijk bleven de burgers niet achter en versierden de gevels hunner huizen. Ook dát eischte veler krachten.

Inmiddels naderde de dag van des keizers komst. Reeds waren zes schoutendienaars en tien „goede weerachtige burgers” onder leiding van twee schepenen of twee raden, in twee groepen verdeeld, begonnen met van 's avonds 6 tot 1 of 2 uur 's nachts „allen straeten ende steghen te veylichen ende te vrijen”. — Elken dag werd de spanning grooter.

Verwacht werd, dat bagage van den keizer per schip over den Rijn langs de Lek naar De Vaart (Vreeswijk) zou komen, om van daar de stad te bereiken. Daarom besloot de raad, dat wanneer op „ongewoenlicke wyndeldaigen” eenige van die schepen door de sluizen gelaten wilden worden, alle andere schepen, die op schutten lagen te wachten, moesten wijken en aan de schepen met bagage doortocht verleen.

Of er werkelijk bagage per schip gekomen is, wordt niet vermeld. Wel, staat in de reeds genoemde Annales van Henr. van Erp te lezen, dat (op 30 December) van 's morgens 8 uur tot in den avond bagage aangevoerd werd. „Men seyde datter meer dan twee hondert muylen mit bagagié inquamen mit veel peerden ende wagens.”

Stevens Gijsbertss. en Jelis Aryaenss., beiden buiten de Witte-vrouwenpoort wonende, moesten te paard in de richting van Doorn rijden, „omme die oversten tijtlick te verbootscappen die comste des key. mats”.

De bisschop wilde natuurlijk ook den keizer verwelkomen. Hij reed naar de Bilt en stapte aan het Vrouwenklooster af, „maer hy was hier geen half ure”. Waar hij heenging vermelden die „Annales” niet.

„Die Oversten van der Stadt wachten die Keyser tusschen die Wittevrouwen poort ende die Gild-poorte mit veele toortsen.”

Eindelijk kwam de keizer „des voor nieu jaers avont (30 Dec.) ontrent 's avonts te vier uren mit veel Heeren ende Edelen.” Het juiste punt van ontmoeting van den keizer en de burgemeesters wordt niet vermeld. Men kan vermoeden, dat het geweest zal zijn in de buurt van het H. Kruis-gasthuis, waar wel gelegenheid was voor de burgemeesters en de andere aanwezige vertegenwoordigers van de stad, om den keizerlijken stoet binnenshuis af te wachten. Vier dozijn wastoortsen elk van 2 pond waren aangeschaft om te dienen bij de ontmoeting en het verder geleide van den vorst. „Ende daer hielt men langh spraeck.” De toespraken waren dan wel vele. Of waren aan korthed gespeend, indien er slechts enkelen het voorrecht genoten het woord tot den vorst te richten. „Utermaten veel borghers ende vremde luden uyt alle steden” waren getuigen van de eerste ontvangst en van den intocht in en den tocht door de stad van de Wittevrouwenpoort naar den Springweg.

Het doel van zijn komst was, dat „die key. mat, onser alre genedichsten heere, in dit jaar tfeest vant Gulde toysen bynnen deser stadt” wille „celebreeren”, of m.a.w. om hier het kapittel der Orde van het Gulden Vlies te houden. Wat ons van het bezoek van den heerscher over een zeer groot deel van Europa wordt medegedeeld heeft dan ook dààrop betrekking. En dat doel bracht ook een zoo groot aantal van de aanzienlijkste edelen in onze stad samen. Eentoonig zou het lijstje van c. 50 namen wel niet zijn, maar ik zal al hunne namen niet opsommen. Want het is zeer wel mogelijk, dat daarmede de volledigheid niet bereikt is. Voor twee wil ik een uitzondering maken, die geen verklaring behoeft: „die prince van Salonne” („Mess. Rene de Chalon, Prince de Oraison, Comte de Nassau, Vienne et Catzenellebogen Sr. de Breda”, zooals bij zijn wapen te lezen stond) en „graaf Willem van Nassouwen”. Overigens zouden er nog wel enkelen te noemen zijn, wier namen de herinnering aan gebeurtenissen uit de geschiedenis van ons vaderland zouden opwekken.

Behalve de koningin (zoo werd zij steeds genoemd en nooit met den titel der functie, die zij over deze landen uitoefende), die in haar gevolg wel enkele adellijke dames medegebracht zal hebben, waren nog drie vrouwen uit den hoogen adel aanwezig: „mijn vrouwe van Arenberch”, „die prinsesse van Gaveren” en „de marckgravinne van den Berch.”

Over hetgeen den 31en December 1545 en den 1en Januari 1546 geschiedde wordt ons niets vermeld. Van de verrichtingen op

den 2en Januari melden ons de genoemde Annales het volgende:

„Des Saterdags na nieuw jaars dach Anno 1546 begost den Keyser syn staet te setten. Die wort begost te 2. uren na den mid-dach ende duerden tot ses ende seven uren. Die Biscop van Utrecht *Georgius* van *Egmont*, den Abt van sinte Pauwels, den Abt van Oostbroek, genaemt *Jacob van Baern*, die quamen voor den Duytschen huysse, daer die Keyser lach, ende hadden seer costelycke Choorcappen aen. Ende aldie Bisscoppen ende Abten van buten gecomen volgden na, ende veel Hertogen, Graven, Ridderen, ende Edelen mede al na. Die Biscop van Utrecht, die Abt van sinte Pauwels, ende Oostbroeck gingen alleen in 't Keyzers Hoff. Die Keyser stont op een portael voor de zaele, ende die Biscop ende Abten custen elcx der Keyzers hant, ende gaven hem elcx wywater. Ende die Keyser kusten elcx hoer handen weer. Ende doe gingh die uyt dat Hoff te peerde, ende die Keyser mit andere Heeren waren in 't root gecleet, al te peerd. Ende die Heeren van de Godshusen waren mit costelycke Choorcappen mit Processien voor den Keyser, ende wert mit grooter eeren in den Domgebracht, die met costelycke cleder van onder tot boven behangen was den Keyser toebehoorende. Ende dat luyden uyttermaten seer, doe den Keyser in den Dom reedt. Ende de Keyser ginck mit al die groote staet in Choor, dat duerde tot s'avonts ten VII. uren”.

Geheel naar waarheid, alhans wat den tijd betreft, lijken deze mededeelingen niet, wanneer men die vergelijkt met wat overgebleven is van een over deze gebeurtenissen geschreven verhaal, dat berust (te) in de bibliotheek van de R.K. leergangen te 's Hertogenbosch. Het is te vinden achter het handschrift van een pamfletje over het bezoek van den keizer in 1540 (gedrukt in *Van der Mondes Tijdschrift*. V. bl. 293). Waarschijnlijk heeft het bestaan uit twee dubbelgevouwen bladen (dus 8 bladzijden), waarvan het buitenste blad (de 2 eerste en de 2 laatste bladzijden) verloren is gegaan. Zodoende vangt het verhaal aan met hetgeen in den morgen van den derden dag plaats had: blijkbaar een misdienst voor de overleden, de afwezige en de aanwezige leden der orde. Na afloop van den dienst hield de griffier van de orde een rede, waarin hij allen, die van de oprichting af in de orde waren opgenomen, gedacht. De plechtigheid was kort na 12 uur geëindigd. — In den namiddag tegen half 5 begaf men zich weder naar de kerk, gekleed in een witzijden mantel en met een purperen muts, *evenals den vorigen dag (sicuti prima dei)*. Er was dus ook op den tweeden dag, 1 Januari (of op 31 December?), een plechtige bijeenkomst gehouden. [Rekent men den 30en December, waarop de keizer eerst in den avond aankwam, niet mede, dan geldt de 31e Dec. voor den eersten dag van het verblijf.]

Op den vierden dag (Quarta die...., zoo vervolgt het verhaal dan

onmiddellijk), begaf men zich even na 9 uur weder naar de kerk (den Dom) waar de „Missa de Domina nostra Deipara Virgini” gezongen werd en de bisschop van Nice den dienst verrichtte.

De keizer sloeg 14 edelen tot vliesridders. Er zouden ook nog anderen gekozen worden, om in de orde te worden opgenomen. Deze verkiezing zou plaats gehad hebben in een op een der eerstvolgende dagen te houden kapittel van de Orde, indien de telkens terugkeerende ongesteldheid van den keizer dat niet verhinderd had. Maar deze bijeenkomst en verkiezing hadden toch kort daarna plaats.

Het verhaal beschrijft ook in het kort maar voldoende de praal, waarmede de gang ter mis van den keizer gepaard ging. De herauten ¹⁾ gingen voorop, dan volgden de functionarissen van de orde, achter wie de vliesridders kwamen. Dan volgde de keizer vergezeld van de jonge prins Ferdinand van Oostenrijk. Trompet- en klaroengeschal klonk gedurende het gaan naar en van de kerk. Deze muziek en de schitterende gewaden moeten op de aanschouwers wel indruk gemaakt hebben.

De keizer bood 3 Januari den vliesridders een maaltijd aan, door den bisschop van Kamerijk met gebed aangevangen. Hij zat met de bisschoppen van Doornik en Nice en met de aanwezige abten aan een afzonderlijke tafel. Terwijl de keizer en zijn genoodigden zich aan den rijken maaltijd te goed deden werd oor en geest gestreeld door het gezang van de op de „pulmeter” opgestelde zangers.

Het verhaal geeft nog verschillende bijzonderheden betreffende dezen maaltijd. — Bij vergelijking met de „Annales” blijkt, dat het in deze laatste medegedeelde niet overeenkomt met hetgeen het verhaal bevat.

Hoewel de behandeling der zaken van het Gulden vlies de hoofdreden was van de komst van den keizer, bleef hij na de afdoening daarvan nog hier. De „sesthien ommegangers ende twee lanteendragers, [die] deser stadt straeten geveylicht hebben soe lange die key. mat... bynnen deser stadt geweest is”, hebben hun plicht gedaan „van des Manendaicks den 21en Decembris anno XLV tot des Donredaichs den 4en February anno XLVL.” Uit de komst b.v. van de burgemeesters van Amsterdam, Dordrecht, Haarlem, 's Hertogenbosch, Kampen, Leyden en Zwolle, benevens de „oversten ende gedeputeerden” van Deventer, blijkt wel dat er velerlei zaken behandeld moeten zijn, en dat de „audientier” en de „clercen van de audientie” niet stil gezeten zullen hebben. Want hoevelen zullen er niet bovendien nog geweest zijn, van wier komst geen enkel blijk bewaard is: afgevaardigden van minder voornamen steden en andere plaatsen, van kloosters, van parochies, die allen getracht hebben in een of anderen vorm een blijk vaa des keizers gunst of welwillendheid te verkrijgen.

De keizer zal dus op een der eerste dagen van Februari de stad verlaten hebben. De drie keukens werden „inde weeck van Lichtmisse” (31 Jan.—6 Febr.) weder afgebroken. D.w.z. in die week begon men met dit werk dat ruim 10 dagen duurde. Maar daarmede was ook nog niet alles ten einde. Dat blijkt wel uit het besluit van den raad van 3 Februari, dat de maandaccijnsen verpacht zouden worden „op conditien, dat alle die heeren, die noch bynnen deser stadt zijn, ofte noch koemen moegen, ende exemptie (vrijdom) competeert in de maentzysen... vrijheyte van deselve genyeten.”

Er was dus nog steeds een blijven, komen en gaan, dat een grootere drukte en een levendiger aanzien aan de stad gaf. Maar allengs is ook dat verdwenen en kreeg de stad haar alledaags aanzien terug.

De geschilderde wapens van vele vliesridders, die in het koor van den Dom bleven hangen, herinnerden meer dan een eeuw lang aan het bezoek van den keizer in 1546. K.

1) De rekening van den 2en kameraar der stad noemt er vier: „alse Austrice, Flandres, Franche Conte en de Henault”, aan wie van wege de stad 6 gouden kronen geschonken werden. Hunne namen danken zij vermoedelijk aan de landen, wier wapens op hun blazoenen prijkten.

WAAR STOND HET KLOOSTER VREDENDAEL ?

In de boekaankondiging van „Maarten van Rossum” van Dr. J. C. van der Does, voorkomend in het Maandblad van 1 November 1945, wordt het klooster Vredendael gelocaliseerd ter plaatse van het tegenwoordige fort aan den Biltscheweg. In het Rijksarchief berust een kaart van W. de Roij, gedateerd 1711, een copie van een kaart van 1667, welke ons laat zien hoe de landen van het convent van Vredendael, beslaande ongeveer 33 morgen, gelegen waren en welke ons in staat stelt de plaats van het klooster althans bij benadering te bepalen.

Het gebied van het klooster lag ten Zuiden van en langs de Steenstraat (den tegenwoordigen Biltschen straatweg). Het begon, van de stad af gerekend, ongeveer 400 Meter voorbij de Oostbroekschelaan. Een lijn, van dit punt uit getrokken vrijwel loodrecht op deze laan (in dezelfde richting als de slooten), vormde de Westelijke grens, vervolgens de Oostbroekschelaan zelf tot het Zwartewegje. Vandaar een lijn trekkend weer in dezelfde richting als de slooten (N.N.O.) komt men ongeveer langs de tegenwoordige Veldzichtstraat weer op den straatweg uit. Bovendien behoorde tot het gebied van het klooster nog een appendix aan

de andere zijde van de Oostbroekschelaan, welke zich als volgt laat omschrijven. Wanneer men van de Rembrandtkade het Zwartewegje loopt moet men bij het café van den Heer Miltenburg even rechts af. Trekt men echter een lijn rechtuit, dan krijgt men een langwerpige strook grond tusschen deze lijn en het laatste gedeelte van het Zwartewegje, rechts van die lijn gelegen. Ook deze strook behoorde nog tot Vredendael. Bij vergelijking met de huidige gemeentegrenzen van Utrecht, Maartensdijk en De Bilt blijkt het, dat deze op diverse punten zijn terug te voeren op de grenzen van kloostergebied.

Het huis „Griftenstein”, zoo genoemd niet naar de Biltsche Grift maar naar een vorigen eigenaar Van der Grift, ligt in een trapezium, waarvan een zijde wordt gevormd door de Grift, een zijde door de Veldzichtstraat en twee zijden door een elleboogvormigen landweg. Deze landweg staat ook op de kaart van De Roij en heet daar „de Steegh”. Verder geeft de kaart een groote hofstede aan even buiten de elleboog, dus achter de blokken huizen, welke daar in de jaren 1930—1932 langs de Grift zijn gebouwd. De grond, waarop deze hofstede gestaan moet hebben, is hooger dan het omringende land en nog rijk aan steenen.

Het schijnt voor de hand te liggen het klooster zelf te localiseren of binnen de steeg, dus ongeveer ter plaatse van het tegenwoordige „Griftenstein”, of direct buiten de elleboog waar later de hofstede is gebouwd.

De „Caarte van de Landen gelegen onder Oostveen” van 1641, welke hangt in de Raadszaal van het Gemeentehuis van Maartensdijk, geeft ook reeds de hofstede aan, althans een groot gebouw op die zelfde plaats, en duidt dit aan met de naam „Vredendael”. Er is dus zeker wel grond voor de veronderstelling, dat men de oude fundeering van het klooster weer gebruikt heeft voor den bouw van de naar het klooster genoemde hofstede. Is deze veronderstelling juist, dan laat zich de plaats van het voormalige klooster bepalen als gelegen aan en ten Zuiden van den straatweg, ongeveer 500 Meter voorbij de Oostbroekschelaan.

Nadat het klooster in 1528 door Geldersche ruiters in brand gestoken was, heeft het zijn steentje mogen bijdragen aan den bouw van het kasteel Vredenburg. Na weer te zijn opgebouwd, werd het in 1585 wederom in brand gestoken, thans door de Staatsche troepen. Het klooster is gesticht omstreeks 1400 door Werembold van Buscoep.

P. H. D.